

Василь Борденюк,

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1613-7461>

Олександр Ткаченко,

аспірант кафедри конституційного і адміністративного права юридичного факультету Київського авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9342-9879>

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРИНЦИПУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню принципу державної підтримки місцевого самоврядування в Україні. В ній з урахуванням здобутків наук конституційного та муніципального права визначено поняття та зміст принципу державної підтримки місцевого самоврядування, а також його місце в системі основних принципів місцевого самоврядування, виявлені чинники, що зумовлюють необхідність закріплення цього принципу в законодавстві України та формування державної політики, спрямованої на його практичну реалізацію. Зокрема, в статті: запропоновано під поняттям «принцип державної підтримки місцевого самоврядування» розуміти усвідомлену об'єктивну закономірність здійснення місцевого самоврядування, що закріплена в Конституції та законах України у формі відправних положень (засад), які зобов'язують державу сприяти становленню та розвитку місцевого самоврядування як однієї з підвалин демократичного ладу; встановлено, що зміст цього принципу полягає в здійсненні установчої функції та в гарантуванні місцевого самоврядування шляхом його нормативно-правового, матеріально-фінансового, організаційного, кадрового, інформаційного, науково-методичного забезпечення; обґрунтовано, що об'єктивний, закономірний характер цього принципу зумовлений тим, що розвиток місцевого самоврядування без державної підтримки є неможливим; визначено, що цей принцип є конституційними принципом, у реалізації якого мають брати в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України, всі органи державної влади; доведено, що необхідність закріплення цього принципу в законодавстві України та формування державної політики, спрямованої на його практичну реалізацію, зумовлена тим, що органи місцевого самоврядування беруть участь у здійсненні переважної більшості функцій держави.

Ключові слова: місцеве самоврядування, органи місцевого самоврядування; принципи місцевого самоврядування, принцип державної підтримки місцевого самоврядування, гарантії місцевого самоврядування, функції держави, органи державної влади.

Bordeniuk V., Tkachenko O.

The concept and content of the principle of state support for local self-government in Ukraine

The article is devoted to the study of the principle of state support for local self-government in Ukraine. Taking into account the achievements of constitutional and municipal law, the author defines the concept and content of the principle of state support for local self-government, as well as its place in the system of basic principles of local self-government, identifies the factors that determine the need to enshrine this principle in the legislation of Ukraine and the formation of state policy aimed at its practical implementation. In particular, the article proposes that the concept of «principle of state support for local self-government» should be understood as a conscious objective regularity of local self-government implementation enshrined in the Constitution and laws of Ukraine in the form of the starting points (principles) which oblige the State to promote the establishment and development of local self-government as one of the foundations of the democratic system; the author establishes that the content of this principle is to perform the constituent function and to guarantee local self-government through its regulatory, legal, material and financial, organizational, personnel, information, scientific and methodological support; the author proves that the objective, natural nature of this principle is due to the fact that the development of local self-government is impossible without

State support; the author determines that this principle is a constitutional principle which should be implemented within the powers defined by the Constitution and in accordance with the

Keywords: *local self-government, local self-government bodies; principles of local self-government, principle of state support for local self-government, guarantees of local self-government, functions of the State, public authorities.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах одним із основних принципів, на основі яких має здійснюватися місцеве самоврядування в Україні, є принцип державної підтримки місцевого самоврядування, відповідно до якого його розвиток має бути одним із основних завдань держави, яка повинна створювати правові, організаційні, матеріально-фінансові та інші передумови для його утвердження як однієї з підвалин демократичного ладу. У зв'язку з чим практична реалізація принципу державної підтримки місцевого самоврядування має розглядатися як один із пріоритетних напрямів діяльності держави, що зумовлює потребу у визначенні його поняття та змісту, також його місця в системі принципів місцевого самоврядування.

Актуальність порушеної проблеми пов'язана із загальним процесом євроінтеграції України та потребами муніципальної реформи, яка має проводитись на засадах децентралізації державної влади та дотримання принципів правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування. Адже практика реалізації принципу державної підтримки місцевого самоврядування, незважаючи на створення відповідних політичних, законодавчих, організаційних, економічних та інших умов для його становлення та розвитку, засвідчила наявність не лише певних здобутків, а й низки проблем, які загострилися в умовах воєнного стану й які потребують вирішення в теорії та практиці місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи місцевого самоврядування в різних аспектах досліджувались у роботах М. О. Баймуратова, Ю. Г. Барабаша, О. В. Батанова, І. І. Бодрової, С. В. Болдирева, В. О. Боняк, І. П. Бутка, М. Є. Гайдар, Ю.Ю. Голика, М. В. Грищука, Б. В. Калиновського, В. М. Кампа, В. П. Колісника, М. І. Корнієнка, В. В. Кравченка, А. Р. Крусян, П. М. Любченка, С. В. Малікова, В. Ф. Погорілка, О. В. Прієшкіної, М. О. Пухтинського, Д. А. Селіхова, В. Л. Федоренка, О. Ф. Фрицького, О. О. Фролова, Ю. М. Тодики та багатьох інших вчених. Проте в переважній більшості відповідних робіт основна увага зосереджена, як правило, на загальному аналізі основних принципів місцевого самоврядування, в результаті чого принцип державної підтримки місцевого самоврядування залишився поза межами комплексних досліджень.

Метою статті є з'ясування поняття та змісту принципу державної підтримки місцевого самоврядування в Україні, а також його місця в системі принципів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки принцип державної підтримки місцевого самоврядування є складовою системи принципів місцевого самоврядування, то у зв'язку з цим для визначення його поняття важливе методологічне значення має з'ясування поняття «принципи місцевого самоврядування», яке у свою чергу є складовою частиною загальнішого поняття «принцип», що походить від французького «*principe*» – початок, першооснова, латинського «*principium*» – начало, основа [14, с. 574]. При цьому це поняття може вживатися в різних значеннях, що свідчить про його багатозначність. Прикладом у сучасному словнику української мови слово «принцип» тлумачиться як: 1) «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.», «основний закон якої-небудь точної науки», 2) «особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось». «правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін.», 3) «переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці» [29]. Аналогічного змісту роз'яснення цього слова містяться і в інших тлумачних словниках української мови [9, с. 1125].

У філософії це поняття трактується як: «першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки»; 2) «внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності [32, с. 519]. В Юридичній енциклопедії поняття «принцип» визначається як: 1) основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність гр-н перед законом тощо); 2) «внутрішні переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності» [35, с. 110-111].

Виходячи з викладеного вище, доводиться констатувати, що принцип є універсальною категорією, притаманною будь-якому суспільно-політичному явищу, в тому числі явищу місцевого самоврядування. Через призму його основних принципів, на основі яких має функціонувати місцеве самоврядування, як-

найповніше розкривається його зміст, місце і роль у суспільстві та державі [21, с. 37–38]. За своєю природою принципи місцевого самоврядування, як і будь-які принципи, є об'єктивними, які відображають закономірності його функціонування та розвитку. Проте, на відміну від закономірностей, які діють незалежно від волі і свідомості людей, принципи місцевого самоврядування можуть бути обтяжені елементами суб'єктивізму, оскільки у процесі їх реалізації вони можуть інтерпретуватися органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами на власний розсуд, що на практиці може призводити (і призводить) до спотворення первісної суті цього явища. Однак зазначене не порушує їх об'єктивної природи.

Чинне законодавство України не містить легального визначення поняття «принципи місцевого самоврядування», тому це питання вирішується на доктринальному рівні. При цьому в літературі з конституційного та муніципального права поняття «принципи місцевого самоврядування» трактується як: обумовлені природою місцевого самоврядування основні, докорінні засади його організації та функціонування [3, с. 27]; сформовані в процесі еволюції місцевого самоврядування основоположні ідеї та правила, які є основою діяльності територіальних громад та вибраних ними органів і посадових осіб для самостійного вирішення місцевих питань [11, с. 267]; обумовлена природою місцевого самоврядування система основоположних витоків та ідей, які закріплені чи впливають зі змісту Конституції та законів України і визначають організацію та діяльність громади, органів, що формуються громадянами та самостійно управляють місцевими справами в інтересах місцевого населення [17, с. 31, 180; 18, с. 8]; обумовлені природою публічної влади відправні засади, ідеї й вимоги, які лежать в основі організації та функціонування місцевого самоврядування, регламентації соціальних зв'язків, визначають форми й методи діяльності суб'єктів місцевого самоврядування [23, с. 102]; обумовлені завданнями та функціями місцевого самоврядування вихідні начала, що покладені в основу його організації і функціонування та які визначають, риси й ознаки місцевого самоврядування [22, с. 66]; закріплені в конституційному законодавстві вихідні ідеї і положення, котрі визначають основи організації і функціонування місцевого самоврядування та їх органів [33, с. 167]. В літературі зустрічаються й інші визначення поняття «принципи місцевого самоврядування».

Не вдаючись у докладний аналіз існуючих у літературі визначень поняття «принципи місцевого самоврядування», зазначимо, що процес їх виявлення та обґрунтування повинен відповідати певним вимогам. Зокрема, йдеться про те, що сформульовані в науці відповідні засадничі положення чи ідеї можуть виконувати роль принципів місцевого самоврядування лише за наявності певних умов. Зокрема, вони повинні: 1) слугувати першоосновою, на якій має функціонувати місцеве самоврядування, 2) відображати головні закономірності його функціонування як політико-правового явища; 3) відображати особливості місцевого самоврядування, за якими воно відрізняється від інших державно-правових явищ, зокрема, від державного управління; 4) бути матеріалізовані в Конституції та законах України у формі відправних правових норм, які в теорії права визначаються як норми-начала, норми-засади, норми-принципи [16, с. 150; 30, с. 167].

В результаті їх закріплення в чинному законодавстві вони набувають статусу правових принципів, якими повинні керуватися у своїй діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також інші суб'єкти права. При цьому такі норми-принципи, з огляду на те, що вони «...не породжують конкретних правовідносин, проте опосередковано визначають зміст інших явищ правового характеру...» [21, с. 37], мають бути обов'язково конкретизовані у відповідних положеннях Конституції та законів України, що визначають правові засади організації та здійснення місцевого самоврядування.

У зв'язку з цим навряд чи можуть бути віднесені до принципів місцевого самоврядування теоретичні положення чи ідеї, які не дістали законодавчого закріплення у формі відповідних відправних норм або зафіксовані у відповідних нормах права, які не відображають головні закономірності здійснення місцевого самоврядування. Наголошуємо на цю обставину тому, що сьогодні в науці муніципального права спостерігається тенденція до надмірного розширення переліку принципів місцевого самоврядування, які безпосередньо не відображають головні закономірності функціонування місцевого самоврядування [3, с. 31–32; 24, с. 59], що призводить до нівелювання категорії «принципи місцевого самоврядування» як першооснови його здійснення.

Виходячи з викладеного вище, під принципами місцевого самоврядування, на нашу думку, слід розуміти усвідомлені об'єктивні закономірності функціонування та розвитку місцевого самоврядування як політико-правового явища, що закріплені в Конституції та законах України у вигляді відправних (вихідних) правових положень (засад), на основі яких повинно здійснюватися місцеве самоврядування. Їх суспільно-

політичне призначення полягає в тому, що вони виконують роль своєрідної методологічної першооснови, на якій має будуватися та здійснюватися місцеве самоврядування.

У сучасних умовах система принципів місцевого самоврядування визначається в Конституції [20] та законах України [27; 28], а також в Європейській хартії місцевого самоврядування [15], яка була ратифікована відповідним Законом України від 15 липня 1997 року. У зв'язку з чим вони залежно від правових джерел, у яких вони закріплені, класифікуються на: а) принципи, що отримали своє закріплення в міжнародних договорах; і б) принципи, що отримали закріплення в національному законодавстві [24, с. 55]. Крім того, деякі автори виокремлюють: а) міжнародні та регіональні (європейські) принципи місцевого самоврядування; б) національні принципи місцевого самоврядування [31, с. 47]. Проте найпоширенішою вважається класифікація принципів місцевого самоврядування на загальні та спеціальні [10, с. 42; 11, с. 267; 24, с. 56; 33, с. 167; 34, с. 15].

Такий їх поділ зумовлений тим, що місцеве самоврядування не може існувати поза конституційними принципами, які визначають загальні засади конституційного ладу України й на основі яких має здійснюватися державна влада та місцеве самоврядування, яке є формою її демократичної децентралізації. Виокремлення загальних принципів, на основі яких має здійснюватися державна влада та місцеве самоврядування, свідчить про органічний взаємозв'язок між цими явищами державно-правового життя, що спростовує існуючі в літературі оцінки місцевого самоврядування як такого собі інституту громадянського суспільства.

Водночас треба зазначити, що загальні принципи місцевого самоврядування також не є однорідними: вони поділяються (або, принаймні, повинні поділятися) на конституційні принципи, що закріплені в Конституції України, та принципи місцевого самоврядування, що закріплені на законодавчому рівні. При цьому конституційні принципи, з огляду на природу явища місцевого самоврядування як форми децентралізації державної влади, також можуть, як уже зазначалося, поділятися на: загальні, що визначають конституційні засади здійснення державної влади та місцевого самоврядування, та спеціальні, що визначають засади здійснення місцевого самоврядування. Зокрема, до загальних конституційних принципів, які визначають засади здійснення державної влади та місцевого самоврядування, слід віднести принципи: пріоритету прав і свобод людини (ст. 3) народовладдя (ст. ст. 5, 69), поділу державної влади (ст. 6), верховенства права (ст. 8), законності (ст. 19) і т. д., а до спеціальних – принцип визнання та гарантування місцевого самоврядування в Україні (ст. 7), який містить першооснову для визначення системи принципів місцевого самоврядування як на конституційному, так і на законодавчому рівнях. Це пояснюється тим, що стаття 7 Конституції, згідно з якою «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» входить до системи конституційних норм, які визначають загальні засади конституційного ладу України, що свідчить про визнання місцевого самоврядування одним із елементів конституційного ладу України. Це, з одного боку, означає, що в процесі внесення змін до відповідних розділів Конституції України інститут місцевого самоврядування не може ліквідований, а з другого – те, що держава зобов'язана не тільки визнавати, а й гарантувати місцеве самоврядування шляхом здійснення комплексу правових, організаційних та інших заходів, спрямованих на його розвиток.

На конституційному рівні проголошений у ст. 7 Основного Закону принцип визнання та гарантування місцевого самоврядування конкретизується в розділі XI Конституції України, за змістом якого до числа спеціальних конституційних принципів здійснення місцевого самоврядування слід віднести принципи: правової, організаційної, матеріально-фінансової самостійності, судового захисту прав місцевого самоврядування, хоча термін «принцип» щодо місцевого самоврядування в цьому розділі не вживається.

Зазначені вище конституційні принципи місцевого самоврядування конкретизовані в ст. 4 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до якої місцеве самоврядування в Україні має здійснюватися на принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування. При цьому слід наголосити, що визначений у ст. 4 Закону перелік принципів місцевого самоврядування не є вичерпним. Зокрема, у сучасних умовах до таких принципів слід віднести принципи верховенства права, пріоритету прав і свобод людини громадянина, відповідальності органів місцевого самоврядування перед людиною і державою за свою діяльність тощо.

З іншого боку, зважаючи на те, що не всі перелічені у цій статті основні принципи місцевого самоврядування однаковою мірою відображають особливості місцевого самоврядування як форми децентралі-

зації державної влади, в спеціальній літературі з муніципального права принципи місцевого самоврядування також поділяються на загальні та спеціальні [10, с. 42; 11, с. 267; 22, с. 71; 33, с. 167; 34, с. 15], Причому спеціальні принципи С. В. Малік чомусь кваліфікує як приватні принципи [24, с. 47], хоча виділення такого роду принципів з огляду на публічно-правову природу явища місцевого самоврядування виглядає некоректним.

Так, приміром, М. В. Грищук до загально-правових принципів місцевого самоврядування, відносить принципи, що «застосовуються до організації та діяльності будь-якого органу демократичної влади, як і до держави в цілому» а до спеціалізованих – принципи, які «закріплюють особливості саме місцевого самоврядування, що є формою організації місцевого влади та ланок його системи». Зокрема, до загально-правових принципів згаданий автор відносить принципи народовладдя, законності, гласності, а до спеціалізованих – принципи колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених відповідними законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування [11, с. 267].

М. І. Корнієнко, О. О. Фролов поділяють принципи місцевого самоврядування на дві групи. До першої групи вони відносять принципи, що властиві лише органам місцевого самоврядування та завдяки яким вони суттєво відрізняються від місцевих органів виконавчої влади (принципи виборності, колегіальності, підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами, їх органів та посадових осіб, державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування, судового захисту своїх прав), а до другої – принципи, які є універсальними, тобто такими, що властиві як органам місцевого самоврядування, так і місцевим органам виконавчої влади (принципи народовладдя, законності, гласності, поєднання місцевих і державних інтересів). [25, с. 88; 34, с. 57].

У навчальному посібнику з муніципального права (2005 р.) М. І. Корнієнко поділяв принципи місцевого самоврядування на: ті, що є універсальними, тобто властивими як місцевому самоврядуванню та його органам, так і державному управлінню та його органам, іншим органам державної влади; ті, що властиві лише місцевому самоврядуванню та його органам [21, с. 38]. До першої групи він відносив принципи: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; виборності; а до другої – правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; поєднання місцевих і державних інтересів; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування [21, с. 38–39].

Аналогічні підходи щодо систематизації принципів місцевого самоврядування містяться також у багатьох інших працях, в яких розглядалися ці питання [10, с. 42; 22, с. 68–71]. При цьому певні розбіжності спостерігаються лише в частині визначення переліку загальних і спеціальних принципів місцевого самоврядування. Ці розбіжності відображаються в тому, що деякі автори одні й ті ж самі принципи місцевого самоврядування відносять до загальних принципів місцевого самоврядування, які властиві як органам місцевого самоврядування, так і органам державної влади, а інші – до спеціальних, які властиві лише органам місцевого самоврядування, що свідчить про умовність відповідної класифікації. Йдеться про те, що деякі принципи, які кваліфікуються як загальні, притаманні лише окремим органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Зокрема, це стосується принципу виборності, який навряд чи може бути віднесений до загальних принципів, властивих усім органам державної влади та органам місцевого самоврядування, адже відповідно до Конституції на його основі обираються виключно Верховна Рада України (ст. 76), Президент України (ст. 103), місцеві ради та сільські, селищні, міські голови (ст. 141). Сказана стосується також принципу колегіальності, який властивий лише окремим колегіальним органам державної влади та місцевим радам і виконавчим комітетам сільських, селищних і міських рад. Таким чином доводиться констатувати, що межа між загальними і спеціальними принципами місцевого самоврядування є досить умовною. Тому, на нашу думку, загальними (універсальними) принципами місцевого самоврядування слід вважати лише ті принципи, які притаманні всім органам державної влади та органам місцевого самоврядування. До таких принципів, зокрема, належать принципи народовладдя, верховенства права, законності, пріоритету прав і свобод людини тощо.

Між принципами місцевого самоврядування існують відповідні взаємозв'язки, завдяки яким вони утворюють єдину цілісну систему принципів, на основі яких має функціонувати місцеве самоврядування.

Це відображається в тому, що практична реалізація одних принципів місцевого самоврядування нерозривно пов'язана з реалізацією інших його принципів.

Серед основних принципів місцевого самоврядування провідна роль належить принципу його державної підтримки місцевого самоврядування. Його провідна роль обумовлена тим, що він спрямований на створення відповідних передумов для практичної реалізації переважної більшості інших принципів місцевого самоврядування. Саме тому цей принцип згідно із Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» включає в себе обов'язок держави не тільки підтримувати місцеве самоврядування, а й гарантувати його розвиток (ст. 4).

Огляд наукових праць, в яких у тому чи іншому аспекті розглядалися питання державної підтримки місцевого самоврядування, дає підстави констатувати, що переважна більшість авторів зазвичай обходяться без визначення відповідного поняття, обмежуючись при цьому з'ясуванням його змісту, який зводиться до необхідності здійснення комплексу правових, організаційних, матеріально-фінансових та інших заходів, спрямованих на розвиток місцевого самоврядування [19, с. 45–49; 21, с. 42; 22 с. 73–74; 34, с. 23, 114], до створення «...державою умов для розвитку цього виду публічної влади як важливого елементу демократії та ефективного інструменту забезпечення добробуту населення» [7, с. 133]. При цьому головна увага акцентується, як правило, на забезпеченні фінансової підтримки місцевого самоврядування та компенсації додаткових витрат, пов'язаних з реалізацією делегованих державою повноважень органів виконавчої влади, хоча державна підтримка місцевого самоврядування не зводиться лише до його фінансової підтримки.

Чи не єдиним винятком у цьому відношенні є дисертаційне дослідження О. О. Фролова «Принцип державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування в Україні: конституційно-правове регулювання і практика реалізації». В ньому це поняття визначено як «керівна ідея, положення, інтегруючий орієнтир муніципально-правової ідеології, що відображає закономірності формування, функціонування і розвитку місцевого самоврядування відповідно до конституційно-правової моделі місцевої організації влади, на засадах здійснення державою системи заходів політичного, ідеологічного, правового, економічного, інформаційного, організаційного характеру, спрямованих на забезпечення і реалізацію територіальними громадами, їх органами та посадовими особами права на місцеве самоврядування» [34, с. 7–8, 35].

Особливістю цієї дефініції є те, що вона поєднує в собі визначення поняття відповідного принципу та його змісту, внаслідок чого вона виглядає дещо громіздкою. Крім того, це визначення, як нам видається, не повною мірою узгоджується із природою принципу як об'єктивної закономірності, що має бути усвідомлена та відображена (закріплена) в Конституції та/або законах України, а не відображати закономірності «розвитку місцевого самоврядування відповідно до конституційно-правової моделі місцевої організації влади».

На нашу думку, при визначенні поняття принципу державної підтримки місцевого самоврядування необхідно виходити із загального поняття «принципи місцевого самоврядування». При цьому в ньому мають бути відображені особливості цього принципу, за якими він відрізняється від інших принципів місцевого самоврядування. З цих позицій під поняттям «принцип державної підтримки місцевого самоврядування» на найвищому рівні теоретичного узагальнення слід розуміти усвідомлену об'єктивну закономірність здійснення місцевого самоврядування, що закріплена в Конституції та законах України у формі вихідних положень (засад), які зобов'язують державу сприяти становленню та розвитку місцевого самоврядування як однієї з підвалин демократичного ладу.

У такому контексті принцип державної підтримки місцевого самоврядування виступає першоосновою, вихідною засадою, на якій має будуватися діяльність усіх органів державної влади у сфері місцевого самоврядування. Його об'єктивний, закономірний характер обумовлений насамперед тим, що становлення та розвиток місцевого самоврядування без державної підтримки є неможливим. Виходячи із семантичного значення слів «підтримка», «підтримувати», «підтримати», слід зазначити, що зміст принципу державної підтримки місцевого самоврядування полягає в здійсненні установчої функції та гарантування місцевого самоврядування шляхом його нормативно-правового, матеріально-фінансового, організаційного, кадрового, інформаційного, науково-методичного забезпечення тощо.

Розглядаючи питання щодо місця аналізованого принципу в системі принципів місцевого самоврядування, визначених у Конституції та законах України, слід передусім зазначити, за він за джерелом нормативно-правового закріплення належить, як уже зазначалося, до конституційних принципів, хоча в Конституції такий принцип прямо не згадується. Проте він, як, зрештою, й інші принципи місцевого самоврядування, може бути виокремлений шляхом системного аналізу відповідних конституційних положень, що визначають засади місцевого самоврядування в Україні. Зокрема, принцип державної підтримки та

гарантування місцевого самоврядування опосередковано встановлений у ст. 7 Конституції, згідно з якою «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування», що зобов'язує державу підтримувати місцеве самоврядування шляхом здійснення комплексу правових, організаційних, фінансових та інших заходів, спрямованих на його розвиток.

Зокрема, конституційні передумови фінансової підтримки місцевого самоврядування з боку держави передбачені у відповідних положеннях розділу XI Конституції України «Місьцеве самоврядування». За їх змістом держава зобов'язана: брати участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування; фінансово підтримувати місцеве самоврядування; компенсувати витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади (ч. 3 ст. 142); фінансувати в повному обсязі за здійснення органами місцевого самоврядування окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих їм законом. При цьому таке фінансування має здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків чи передачі органам місцевого самоврядування відповідних об'єктів державної власності (ч. 3 ст. 143).

Щодо місця принципу державної підтримки місцевого самоврядування в системі основних принципів здійснення місцевого самоврядування, визначених у ст. 4 Закону № 280/97, слід зазначити, що в переважній більшості наукових праць цей принцип розглядається як спеціальний принцип місцевого самоврядування, що властивий лише місцевому самоврядуванню та його органам [10, с. 42; 11, с. 267; 21, с. 38–39; 22, с. 68–71; 25, с. 88; 34, с. 57]. Такий підхід, як нам видається, не узгоджується з призначенням цього принципу, який покладає на державу функцію підтримки та гарантування місцевого самоврядування, в реалізації якої мають брати участь у межах повноважень, визначених у Конституцією та законами України, практично всі державні органи. Тому цей принцип не може бути беззастережно віднесений до спеціальних принципів місцевого самоврядування. Принагідно зауважимо, що сказане вище стосується також принципу поєднання місцевих і державних інтересів, яким повинні керуватися у своїй діяльності не тільки органи місцевого самоврядування, а й відповідні органи державної влади, у зв'язку з чим його також варто кваліфікувати як принцип, що властивий не тільки органам місцевого самоврядування, а й органам державної влади, які об'єктивно повинні враховувати у своїй діяльності місцеві інтереси.

Практична реалізація принципу державної підтримки місцевого самоврядування зумовлює об'єктивну потребу в формуванні державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування, яка повинна виходити з розуміння того, що його розвиток, як є однією з «...з найважливіших функцій будь-якої демократичної держави». Відповідна ідея чи не вперше була сформульована ще до прийняття Конституції України одним із фундаторів місцевого самоврядування проф. І. П. Бутком [8, с. 87]. У сучасних умовах ідеї про можливість виокремлення в системі внутрішніх функцій держави функції державної підтримки місцевого самоврядування обґрунтовуються в працях Т. М. Барановської, О. Г. Остапенко [1], О. О. Фролова [34, с. 38], хоча така функція, як відомо, поки що не згадується в зальній теорії держави і права. Втім, це не виключає можливості виокремлення на рівні теорії відповідної функції держави, під якою, з урахуванням здобутків теорії держави і права, слід розуміти основні напрями діяльності держави щодо підтримки його становлення та розвитку як однієї з підвалин демократичного політичного режиму.

Суспільна потреба у формуванні державної політики щодо підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні зумовлена тим, що органи місцевого самоврядування беруть участь у реалізації переважної більшості функцій держави [6, с. 305, 446], у зв'язку з чим держава повинна наділяти їх не тільки повноваженнями по здійсненню її завдань і функцій на місцях, а й необхідними для їх виконання матеріальними, фінансовими та іншими ресурсами [6, с. 306]. Саме тому, як наголошується в літературі, місцеве самоврядування ніде в світі «...не може обійтися без відповідної підтримки з боку держави, зокрема, фінансової» [21, с. 42].

Однак у сучасних умовах чимало авторів стверджують, що функції місцевого самоврядування та його органів випливають лише з колективних потреб територіальних громад, а тому мають громадський, недержавний характер. Зокрема, такі ідеї незмінно проводить О. В. Батанов, який, досліджуючи функції муніципальної влади, розглядає їх як «напрями і види її здійснення, передусім щодо реалізації природного права людини і громадянина на місцеве самоврядування», що «відображають недержавну природу муніципальної влади (хоча суб'єкти місцевого самоврядування і беруть участь у реалізації функцій державної влади)» [2, с. 386]. Такі підходи згаданий автор демонструє й при визначенні природи функцій територіальних громад, вважаючи їх громадськими за своїм походженням (незважаючи на комплекс делегованих їм державою повноважень) [4, с. 127], а також функцій органів місцевого самоврядування як таких, що є

«похідними від територіальної громади» та «мають переважно громадський, природний характер» і «зумовлені природою муніципальної влади як самостійного виду публічної влади, специфікою питань місцевого значення та мають другорядний характер щодо функцій територіальних громад – первинного суб'єкта муніципальної влади» [2, с. 426].

Схожу позицію займає М. О. Баймуратов, на думку якого, «до відання самоврядування територіальних громад віднесені лише ті функції, які держава може виділити без загрози для власної політичної єдності», оскільки «самоврядування не є формою здійснення політики держави [25, с. 129], а також І. В. Дробуш, яка вважає функції органів місцевого самоврядування такими, що «мають недержавну природу, оскільки основним критерієм визначення функцій є муніципальна природа питань місцевого значення» [12, с. 24; 13, с. 9]. Такі підходи щодо розуміння природи функцій місцевого самоврядування містяться в багатьох інших роботах.

При цьому у відповідних роботах ідеться про наявність у територіальних громад, представницьких органів місцевого самоврядування, сільських, селищних міських голів, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад одних і тих самих функцій, які класифікуються за об'єктами, суб'єктами, територіально-просторовими рівнями, способами, засобами і методами здійснення муніципальної діяльності та виводяться, по суті, з системи функцій держави [2, с. 394–397]. Це, наприклад, відображається в тому, що до числа функцій муніципальної влади відносяться такі об'єктні функції як політична, економічна, соціальна, культурна, екологічна, що властиві державі, яка здійснює їх через систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Між тим такі підходи щодо функціональної характеристики місцевого самоврядування та його органів не повною узгоджуються із закономірностями взаємодії цілого і частин, згідно з якими цілі, завдання та функції частин мають узгоджуватися цілями, завданнями та функціями цілого. Сказане стосується й співвідношення цілей, завдань і функцій держави та функцій місцевого самоврядування, які в цілому повинні узгоджуватися з функціями держави. Адже держава є формою самоорганізації суспільства в цілому, а місцеве самоврядування – лише його частин – територіальних громад (колективів) громадян, об'єднаних спільним проживанням у межах відповідних частин території держави. Тому за своєю природою функції місцевого самоврядування та його органів об'єктивно є похідними від функцій держави [6, с. 439–440].

Принагідно слід відзначити, що у такий спосіб вирішувалось питання щодо співвідношення функцій держави і функцій колишніх місцевих рад народних депутатів, які за Конституцією Української РСР (1978 р.) входили до єдиної системи представницьких органів державної влади. Так, В. Ф. Погорілко, досліджуючи роль цих органів у механізмі здійснення функцій загальнонародної соціалістичної держави, по-справді проводив думку про те, що місцеві ради беруть участь у здійсненні більшості основних функцій держави [26, с. 16], що функції місцевих рад є похідними від функцій держави і направлені в остаточному підсумку на їх здійснення [26, с. 69]. Той факт, що Конституція України формально відокремила органи державної влади від органів місцевого самоврядування зовсім не означає, що останні перестали брати участь у здійсненні функцій держави. Проте вони беруть в їх здійсненні на засадах відносної автономії, межі якої визначаються Конституцією і законами України. При цьому сам по собі факт їх участі в реалізації функцій держави не перетворює їх на функції так званої «муніципальної влади» або місцевого самоврядування чи його органів, як стверджують деякі автори. Вони, як і раніше, залишаються функціями держави, які реалізуються через розгалужену систему органів держави та органів місцевого самоврядування. При цьому кожен орган бере участь у здійсненні єдиної системи функцій держави відповідно до свого функціонального призначення у межах повноважень, визначених Конституцією і законами України. У зв'язку з чим слід визнати теоретично і практично вразливими спроби обґрунтувати наявність у відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування функцій, що властиві державі (зокрема, політичній, економічній, соціальній, оборонній тощо). Саме в цьому полягає суть тези про похідний характер функцій місцевого самоврядування та його органів від системи функцій держави [6, с. 445].

Такий підхід щодо функціональної характеристики явища місцевого самоврядування у цілому відповідає його природі як форми демократичної децентралізації виконавчої влади, суть якої полягає у розподілі повноважень зі здійснення завдань і функцій держави між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. При цьому останні, на відміну від органів виконавчої влади, беруть участь у реалізації функцій держави на засадах відносної автономії, яка до того ж не є абсолютною. Здійснюючи в межах своїх повноважень функції держави, органи місцевого самоврядування діють на місцях як «продовжена рука держави» [5, с. 25–26]. При цьому вони, реалізуючи функції держави в межах повноважень, визначених законами, в яких зафіксовані загальносуспільні (державні) інтереси, діють в інтересах терито-

ріальних громад, внаслідок чого відбувається поєднання місцевих і державних інтересів. Саме цими чинниками зумовлена необхідність у конституційно-правовому закріпленні принципу державної підтримки місцевого самоврядування та у формуванні державної політики, спрямованої на його практичне втілення в життя.

Висновки. Принцип державної підтримки місцевого самоврядування є провідним принципом місцевого самоврядування, відповідно до якого його розвиток має бути одним із основних завдань держави, яка повинна створювати правові, організаційні, матеріально-фінансові та інші передумови для його утвердження як однієї з підвалин демократичного ладу, у зв'язку з чим його практична реалізація має розглядатися як один із пріоритетних напрямів її діяльності.

При визначенні поняття «принцип» державної підтримки місцевого самоврядування необхідно виходити із поняття «принципи місцевого самоврядування», яке є складовою загальнішого поняття «принцип», що походить від французького «*principe*» – початок, першооснова, латинського «*principium*» – начало, основа. Виходячи з цього, під поняттям «принцип державної підтримки місцевого самоврядування» на найвищому рівні теоретичного узагальнення слід розуміти усвідомлену об'єктивну закономірність здійснення місцевого самоврядування, що закріплена в Конституції та законах України у формі вихідних положень (засад), які зобов'язують державу сприяти становленню та розвитку місцевого самоврядування як однієї з підвалин демократичного ладу. Його зміст полягає в здійсненні установчої функції та гарантуванні місцевого самоврядування шляхом його нормативно-правового, матеріально-фінансового, організаційного, кадрового, інформаційного, науково-методичного забезпечення тощо.

За джерелом нормативно-правового закріплення принцип державної належить до конституційних принципів, хоча в Основному Законі такий принцип прямо не згадується. Проте він, як, зрештою, й інші принципи місцевого самоврядування, може бути виокремлений шляхом системного аналізу відповідних конституційних положень, які визначають засади місцевого самоврядування в Україні, що й отримало відображення в ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка відповідно до Конституції України визначає систему основних принципів місцевого самоврядування.

Необхідність конституційно-правового закріплення принципу державної підтримки місцевого самоврядування та формуванні державної політики, яка повинна виходити з того, що його розвиток є однією з найважливіших функцій будь-якої демократичної держави, зумовлена тим, що органи місцевого самоврядування беруть участь у здійсненні переважної більшості функцій держави. Такий підхід відповідає природі місцевого самоврядування як форми демократичної децентралізації виконавчої влади, суть якої полягає у розподілі повноважень зі здійснення завдань і функцій держави між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. При цьому останні, на відміну від органів виконавчої влади, беруть участь у реалізації функцій держави на засадах відносної автономії, яка до того ж не є абсолютною.

Результати дослідження можуть бути використані при дослідженні поняття та структури правового механізму державної підтримки місцевого самоврядування, місця та ролі органів законодавчої, виконавчої влади в механізмі формування та реалізації державної політики щодо підтримки місцевого самоврядування в Україні.

Список використаних джерел

1. Барановська Т. М., Остапенко О. Г. Функції сучасної держави у сфері місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/12.pdf (дата звернення: 09.06.2024).
2. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2010. 656 с.
3. Батанов О. В. Принципи місцевого самоврядування як ціннісний вимір муніципалізму. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право»*. 2012. № 1. С. 24–32.
4. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні : монографія. Київ, 2001. 260 с.
5. Боклет Р. Комунальні рівні в Баварії: комунальний устрій та вибори. Персонал в комунальному управлінні / Пер. з нім. Серія: Місцеве (територіальне) самоврядування. Київ : ІДУС при КМУ, 1995.
6. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія. Київ : Парлам. вид-во, 2007. 576 с.
7. Бориславська О. М. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика реалізації конституційно-правових засад. Львів : Паіс, 205. 208 с.

8. Бутко І. Децентралізація по-французькі. *Місцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. № 1-2. С. 81–91.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правова характеристика : дис. ... д-ра філософії в галузі права. Дніпро, 2023. 277 с.
11. Грищук М. В. Принципи місцевого самоврядування як основні засади організації та функціонування місцевого самоврядування: політико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць*. 2009. № 37. С. 266–270.
12. Дробуш І. В. Функції органів місцевого самоврядування в Україні: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Кор. НАН України, 2003. 244 с.
13. Дробуш І. В. Функції представницьких органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 16 с.
14. Етимологічний словник української мови [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. В 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.). Київ : Наук. думка, 2003. Т. 4 : Н-П. 657 с.
15. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.1985 р.: станом на 16 листоп. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 09.06.2024).
16. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій та ін. ; За ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком-Інтер, 2000. 320 с.
17. Калиновський Б. В. Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 218 с. URL: <https://academic.info.ua/document/0404U000398> (дата звернення: 09.06.2024).
18. Калиновський Б. Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні : монографія. Кременчук : Вид. П.П. Щербатих О.В, 2010. 184 с.
19. Ковалів М. В., Іваха В. О. Правовий статус органів місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 824. С. 45–49.
20. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 09.06.2024).
21. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання : навч. посіб. Київ : Алерта, 2005. 144 с.
22. Кравченко В. В., Пітчик М. В. Муніципальне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 672 с.
23. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства : монографія. Харків : Одиссей, 2006. 352 с.
24. Маліков С. В. Принципи місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2012. 222 с.
25. Муніципальне право України : підручник / За ред.: В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
26. Погорелко В. Ф. Местные Советы в механизме осуществления функций общенародного социалистического государства. Київ : Наук. думка, 1986. 236 с.
27. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII : станом на 14 трав. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 09.06.2024).
28. Про місьцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 09.06.2024).
29. Словник української мови у 20 томах. URL: <https://sum20ua.com/?page=2576&searchWord=політика&wordid=83672> (дата звернення: 09.06.2024).
30. Теорія держави та права України : підручник / О. М. Бандурко та ін. ; За заг. ред. О. Бандурки. Харків : МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 416 с.
31. Федоренко В. Принципи місцевого самоврядування в Україні: поняття, зміст і система. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 43–49.
32. Філософський енциклопедичний словник / Редкол. В. І. Шинкарук (голова), Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та інш. Київ : Абрис, 2002. 743 с.

33. Фролов О. О. Поняття і зміст принципу державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2009. № 18. С. 166–175.
34. Фролов О. О. Принцип державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування в Україні: конституційно-правове регулювання і практика реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2013. 219 с.
35. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енциклопедія, 1998. Т. 5 : П-С. 2003. 720 с.

References

1. Baranovska, T. M., & Ostapenko, O. H. (2015). Funktsii suchasnoi derzhavy u sferi mistsevoho samovriaduvannia samovriaduvannia [Functions of the modern state in the field of local self-government]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 11. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/12.pdf [in Ukrainian]
2. Batanov, O. V. (2010). *Munitsypalna vlada v Ukraini: problemy teorii ta praktyky [Municipal authorities in Ukraine: problems of theory and practice]*. Kyiv: Vydavnytstvo «Yurydychna dumka» [in Ukrainian]
3. Batanov, O. V. (2012). Pryntsypy mistsevoho samovriaduvannia yak tsinnisnyi vymir munitsypalizmu [Principles of local self-government as a value dimension of municipalism]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnogo upravlinnia – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration. Seriya «Pravo»*, 1, 24–32. Retrieved from https://doi.org/file:///C:/Users/vasiv/Downloads/Nvamu_pr_2012_1_6.pdf [in Ukrainian]
4. Batanov, O. V. (2001). *Terytorialna hromada – osnova mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Territorial community is the basis of local self-government in Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian]
5. Boklet, R. (1995). *Komunalni rivni v Bavarii: komunalnyi ustroi ta vybory. Personal v komunalnomu upravlinni [Municipal levels in Bavaria: municipal organization and elections. Personnel in municipal administration]* / Per. z nim. Seriya: Mistseve (terytorialne) samovriaduvannia. Kyiv: IDUS pry KMU [in Ukrainian]
6. Bordeniuk, V. I. (2007). *Mistseve samovriaduvannia ta derzhavne upravlinnia: konstytutsiino-pravovi osnovy spvvidnoshennia ta vzaiemodii [Local self-government and public administration: constitutional and legal basis of correlation and interaction]*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian]
7. Boryslavska, O. M. (2005). *Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: teoriia ta praktyka realizatsii konstytutsiino-pravovykh zasad [Local Self-Government in Ukraine: Theory and Practice of Implementation of Constitutional and Legal Principles]*. Lviv: Pais [in Ukrainian]
8. Butko, I. (1994). Detsentralizatsiia po-frantsuzki [Decentralization in French]. *Mistseve ta rehionalne samovriaduvannia Ukrainy – Local and regional self-government in Ukraine*, 1-2, 81–91 [in Ukrainian]
9. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]*. (z dod. i dopov.) (V. Busel, Ukladach i holovnyi redaktor). (2005). Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian]
10. Holyk, Yu. Yu. (2023). *Pryntsyp pidzvitnosti ta vidpovidalnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii vlady: teoretyko-pravova kharakterystyka [The Principle of Accountability and Responsibility of Local Self-Government Bodies in the Context of Decentralization of Power: Theoretical and Legal Characteristics]*. Dys. d-ra filosofii v haluzi prava, Dnipropetrovskyyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Dnipro [in Ukrainian]
11. Hryshchuk, M. V. (2009). Pryntsypy mistsevoho samovriaduvannia yak osnovni zasady orhanizatsii ta funkcionuvannia mistsevoho samovriaduvannia: polityko-pravovy analiz [Principles of local self-government as the main principles of organization and functioning of local self-government: political and legal analysis]. *Aktualni problemy polityky: zbirnyk naukovykh prats – Actual problems of politics: a collection of scientific papers*, 37, 266–270 [in Ukrainian]
12. Drobush, I. V. (2003). *Funktsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Functions of local self-government bodies in Ukraine]*. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian]
13. Drobush, I. V. (2002). Funktsii predstavnytskykh orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Functions of representative bodies of local self-government in Ukraine]. [Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy]. [in Ukrainian].
14. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]* (2003), 7, T. 4. N-P. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
15. *Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government]*, Khartiia Rady Yevropy (1985). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text [in Ukrainian]

16. Kolodii, A. M., Kopieichykov, V. V., Lysenkov, S. L. ta inshi (2000). *Zahalna teoriia derzhavy i prava [General Theory of State and Law]*. (V. V. Kopieichykova, Za redaktsiieiu). Kyiv: Yurinkom-Inter [in Ukrainian]
17. Kalynovskyi, B. V. (2004). *Konstytutsiini pryntsypy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Constitutional Principles of Local Self-Government in Ukraine]*. Kyiv: Dys. kand. yuryd. nauk, NAVSU [in Ukrainian]
18. Kalynovskyi, B. (2010). *Konstytutsiini pryntsypy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Constitutional Principles of Local Self-Government in Ukraine]*. Kremenchuk: Vyd. P.P. Shcherbatykh O.V. [in Ukrainian]
19. Kovaliv, M. V., & Ivakha, V. O. (2015). Pravovyi status orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Legal status of local self-government bodies in Ukraine]. *Legal sciences. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Seriya : Yurydychni nauky – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series «Legal Law»*, 824, 45–49 [in Ukrainian]
20. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996). № 254k/96-VR Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> [in Ukrainian]
21. Korniienko, M. I. (2005). Munitsypalne pravo Ukrainy. Kontseptualni ta orhanizatsiino-pravovi pytannia [Municipal Law of Ukraine. Conceptual and Organizational and Legal Issues]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian]
22. Kravchenko, V. V., & Pittsyk, M. V. (2003). Munitsypalne pravo Ukrainy. [Municipal Law of Ukraine]. Kyiv: Atika [in Ukrainian]
23. Liubchenko, P. M. (2006). *Konstytutsiino-pravovi osnovy rozvytku mistsevoho samovriaduvannia yak institutu hromadianskoho suspilstva [Constitutional and Legal Framework for the Development of Local Self-Government as an Institution of Civil Society]*. Harkiv: Odissei [in Ukrainian]
24. Malikov, S. V. (2012). *Pryntsypy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Principles of Local Self-Government in Ukraine]*. Dys. kand. yuryd. nauk [in Ukrainian]
25. Munitsypalne pravo Ukrainy [Municipal Law of Ukraine] (2001). V. F. Pohorilka & O. F. Frytskoho, Za redaktsiieiu, Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]
26. Pohorelko, V. F. (1986). *Mestnye Sovety v mekhanizme osushchestvleniya funktsyi obshchenarodnoho sotsyallystycheskoho hosudarstva [Local Soviets in the Mechanism of Realization of Functions of the Nationwide Socialist State]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
27. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad, Zakon Ukrainy [On Voluntary Amalgamation of Territorial Communities: Law of Ukraine] (2015). № 157-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> [in Ukrainian]
28. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini, Zakon Ukrainy [On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine] (1997). № 280/97-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> [in Ukrainian]
29. *Slovnnyk ukrainskoi movy u 20 tomakh [Dictionary of the Ukrainian Language in 20 volumes]*. Retrieved from <https://sum20ua.com/?page=2576&searchWord=політика&wordid=83672> [in Ukrainian]
30. Bandurko, O. M., Holovko, O. M., Perederii, O. S., & ta in. (2018). Teoriia derzhavy ta prava Ukrainy [Theory of State and Law of Ukraine]. (O. Bandurky, Za zahalnoiu redaktsiieiu). MVS Ukrainy, Kharkiv: Nats. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian]
31. Fedorenko, V. (2017). Pryntsypy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: poniattia, zmist i systema [Principles of local self-government in Ukraine: concept, content and system]. *Istoryko-pravovyi chasopys – Historical and legal journal*, 2 (10), 43–49 [in Ukrainian]
32. Filosofskiy entsyklopedychniy slovnnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary] (2002). V. I. Shynkaruk (holova), Ye. K. Bystrytskyi, M. O. Bulatov ta insh, Redkolehiia. Kyiv: Abrys [in Ukrainian]
33. Frolov, O. O. (2009). Poniattia i zmist pryntsypu derzhavnoi pidtrymky ta harantii mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [The concept and content of the principle of state support and guarantees of local self-government in Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – State building and local self-government*, 18, 166–175 [in Ukrainian]
34. Frolov, O. O. (2013). *Pryntsyp derzhavnoi pidtrymky ta harantii mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: konstytutsiino-pravove rehuliuvaniia i praktyka realizatsii [The Principle of State Support and Guarantees of Local Self-Government in Ukraine: Constitutional and Legal Regulation and Implementation Practice]*. Dys. kand. yuryd. nauk [in Ukrainian]
35. *Yurydychna entsyklopediia [Legal Encyclopedia]: V 6 t. (2003) / Redkol. Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv : Ukr. entsyklopediia, 1998. T. 5 : P-S* [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.06.2024